

УДК 821. 161. 2-6. 09

Ходюк О. С.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО У ТВОРЧОСТІ ГАЛИНИ КОМАРІВНИ (КОМАРОВОЇ)

У статті розглядається тема Шевченка як об'єднавчий елемент української нації кінця XIX – початку XX століття та місце Кобзаря у житті й творчості Галини Комарівни.

Ключові слова: Шевченко, богообраність, об'єднання, нація, Україна, надія, збірник, творчість, вірші, ліричне “Я”, борець, сецесія.

В статье рассматривается тема Шевченко как объединительный элемент украинской нации конца XIX – начала XX века и место Кобзаря в жизни и творчестве Галины Комаривны.

Ключевые слова: Шевченко, богоизбранность, объединение, нация, Украина, надежда, сборник, творчество, стихи, лирическое “Я”, борец, сецессия.

The article examines the theme of Shevchenko being a uniting element in the history of the Ukrainian nation in the end of XIX – beginning of XX century also researches the in fluencies of Kobzar on life and work of Halyna Komarivna.

Key words: Shevchenko, Chosen by God, unity, nation, Ukraine, hope, collection, works to writings, poems, lyric-self, fighter, secession.

Творчість Шевченка в кінці XIX – початку XX ст. для інтелігенції відігравала велику об'єднавчу роль. Поет, ставши “апостолом правди і науки” ще за життя, виховував своїм словом вслід за старшим поколінням нову генерацію борців української державності. Він став голосом свого народу. Йому присвячували мистецькі твори й за життя, але після смерті “по всій Україні тяжкий сум і безмірні жалі” [1; III] вилились в численні вірші. Склалася традиція щороку на День народження чи роковини смерті Кобзаря влаштовувати тематичні зібрання, на яких було актуально декламувати поезії не лише Шев-

ченка, а й власні, приурочені цій події. Після кожного заходу матеріали друкувалися в періодиці, а також в антологіях та збірниках. У 1910 році В. Супранівський видав у Золочеві поетичну антологію “На вічну пам’ять Тарасові Шевченкові” (158 с.). Зразу ж після того, у 1912 р., в Одесі вийшла збірка з примітками М. Комарова “Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів”, репринтне видання якої здійснила Одеська державна наукова бібліотека ім. М. Горького у 2001 р. (324 с.). Пізніше, у 1917 та 1919 роках, випущено у світ книжки скромнішого формату: “Вінок Т. Г. Шевченкові, славному Кобзареві України” павлоградською друкарнею М. Ліфшиця (32 с.) та “До Тарасових роковин: Зб. віршів, присвяч. пам’яті Т. Шевченка” у полтавській друкарні Спілки спожив. т-в (упорядник В. Чередниченко; 52 с.).

Як бачимо, М. Комарову вдалося зібрати найбільшу кількість віршів про Т. Шевченка. Проте він і ставив перед собою таку мету, для того, щоб показати популярність постаті Кобзаря серед сучасників, що засвідчувала б значення творчості поета в літературному процесі та світовому поступі. У передмові упорядник пише, що віршів про Шевченка набагато більше, ніж вдалося зібрати, адже не усі джерела для нього доступні. Це, звичайно, велика праця великого українця. М. Комаров не сподівався заробітку з літературної діяльності, ні особистої слави, адже він тільки вкладав зароблені гроші на посаді нотаря у видавничу справу і при тому ніколи не забував вказувати прізвища помічників, про що пише А. Кримський у праці “М. Комаров” [23, с. 604].

У контексті розвідки варто згадати іншу книжку одеського правника, видану в 1903 р., “Бібліографічний перелік звісток про Шевченка до 1903 року”. Цю книгу високо оцінила Олена Пчілка. Вона поділилася своїми думками з читачами журналу “Рідний край” [25, с. 24]. До Кобзаря у сім’ї Комарових, як і в багатьох інших, зокрема Косачів, ставлення було особливим. Тему спільних суспільних поглядів згадуваних родин частково розкриває Надія Купрата у статті “Теченіє скончах, віру соблюдох”: “Шевченко був улюбленим поетом в обох сім’ях...” [24, с. 319]. Але найкращим знавцем родини Комарових і їх літературної діяльності є Григорій Зленко. У нарисі “Гніздо Комарових” він розставляє цілком справедливо акценти значущості титанічної праці, завдяки якій “нову ситуацію створив скромний нотар Михайло Комаров” у чорноморському місті Одесі

– “заснував одне з тих культурних гнізд, котре знали в усій Україні підросійській та далеко за її межами”[3, с. 194]. Активну громадську позицію та погляди батька підтримували і поділяли усі члени родини, завжди допомагали йому здійснювати літературні проекти. Будучи активними членами “Просвіти”, організовували й ставали учасниками українських свят, на першому місці серед яких – Шевченківські дні.

Мета нашого дослідження – висвітлити тему Шевченка у творчості наймолодшої дочки М. Комарова й подруги Лесі Українки поетеси Галини Комарівни (Комарової). Адже жодне свято на початку ХХ ст. не обходило без читання напам’ять її віршів, присвячених Кобзарю. Вони вміщені в багатьох збірниках, антологіях поезії дореволюційного періоду, а також надруковані в періодичних виданнях, тощо. Вірш “Т. Шевченко: (В ХХХІХ роковини його смерті): (“Не на шовкових пелюшках...”)) вперше був надрукований у 1900 р. в “Літературно-науковому віснику” [4, с. 17]. У збірку творів Галини Комарової “Починок”(1905 р.) він не ввійшов, тому що не дозволив цензор, але передруковувався дванадцять разів у різних виданнях: у “Письмі з “Просвіти” (1908 р.) [5, с. 1], збірниках “Розвага” (1905 р.) [6, с. 34–35], “Досвітні огні” (1908 р.) [22, с. 125–126], “Рідні струни” (1908 р.) [7, 26–27], “Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів” (1912 р.) [20, с. 161–162.], репринтне відтворення цього збірника здійснено в 2001 р. [1, с. 161–162], “Вінок Т. Г. Шевченкові, славному Кобзареві України” ([1917]) [11, с. 20], “До Тарасових роковин: 36. віршів, присвячених пам’яті Т. Шевченка” (1919 р.) [12, с. 41–42], “Дзвінок з минулого: вірші, оповідання, казки, байки, загадки, приповідки” (1991 р.) [13, с. 29–30], антології “На вічну пам’ять Тарасові Шевченкові” (1910 р.) [8, с. 120–121], також як додаток до розповіді Г. Коваленка-Коломацького “Хто такий Тарас Шевченко” друкувався уривок цього вірша (1914 р. [9, 2], 1918 р. [10, 2]). Інша поезія “Т. Шевченко: (В ХІ роковини його смерті): (“Був час лихий, в неволі непросвітній...”)) включена до книжки “Починок: І. пісні, думи, та мрії (1900–1904)” (1905 р.) [14, с. 67– 68]. Пізніше вона увійшла до ряду антологій: “Українська муза: Поет. антол. од початку до наших днів” (1908 р.) [15, с. 990], “На вічну пам’ять Тарасові Шевченкові: Поет. антологія” (1910 р.) [16, с. 122], “Тридцять українських поетес: Антологія” (1968 р.) [19, с. 177–178] та збірників:

“Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів”(1912 р.) [17, с. 175–176], репринтне відтворення цього збірника (2001 р.) [1, с. 175–176], “До Тарасових роковин: Зб. Віршів, присвяч. пам’яті Т. Шевченка” (1919 р.) [18, с. 45–46]. У 1919 р. в одеській газеті “Нові шляхи” з’явився ще один вірш “Чи є де сонце, сміх рухливий?..” [21, с. 3], лейтмотивом якого є образ Шевченка-Кобзаря. Варто згадати популярність Шевченківської листівки, про яку пише у своїй книзі В. М. Яцюк: “У моїй збірці тринадцять різновидів кольорової листівки з портретом роботи Мультерона позначені числом 1014. На них окрім названих надруків є ще такі: “Не забудьте спом’янути”, “Помолись за мене Богу” (два варіанти), “Свою Україну любіть...” та два не Шевченкових тексти: “З Великоднем!”, “І Бог почув молитву ту...” (з вірша Галини Комарової)” [26, с. 439]. Цей рядок взято із вірша Т. Шевченка: (В XXXIX роковини його смерті): (“Не на шовкових пелюшках...”). Інша листівка – композиція із портретних зображень: навколо Шевченка вінок українських письменників: Марко Вовчок, Христя Алчевська, Одарка Романова, Леся Українка, Людмила Волошка, Олена Пчілка, Надія Кибальчич, Михайло Грушевський, Дніпрова Чайка та Галина Комарова [26, с. 28].

Очевидно, що творчість Галини Комарівни була вагомою в літературному процесі кінця XIX – початку XX ст. Про це свідчать факти, наведені вище. Її вірші припали до душі читачам щирістю почуттів. Тема Шевченка Галині Комарівни була близькою, тому ці поезії не стали звичайними присвятами до певної дати. Вони змістовні, переповнені пафосом надії, вітальною енергією. У вірші “Т. Шевченко: (В XXXIX роковини смерті): (“Не на шовкових пелюшках...”)” поетично викладена духовна біографія Кобзаря. Уже в першій строфі антитеза відкриває дисгармонію світу, в якому народився майбутній співець народного болю.

*Не на шовкових пелюшках,
Не у великому палаці, –
В хатині бідній він родивсь
Серед неволи, тьми і праці* [1, с. 161].

Він не обирав своєї долі, а отримав її за молитвами матері.

І Бог почув молитву ту... [1, с. 161].

Вказівка на богобраність поета є ознакою романтичної манери письма. Це велике таїнство кобзарства він прийняв при народженні

від Бога з посередництва матеріної молитви. Мотив кобзи через образ співця веде читача життєвою стежкою поета від дитинства, аж до моменту створення вірша. Тому що Пророк не зникає з фізичною смертю – він буде жити стільки, скільки житиме його слово.

*Умер співець! Але живуть
В серцях людей слова безсмертні
І т и х о [розрядка наша] по Вкраїні всій
Бренять його пісні славетні [1, с. 162].*

Художня деталь “т и х о” красномовно розповідає про політичну ситуацію в країні 1900 року, коли писався вірш. Українська мова, українська традиція та правдива історія в своїй країні були “злочинними”. Але пісні все таки “бринять”, хоча не на повну силу, але по всій Україні, що свідчить про єдність українського духу й у таких умовах. Об’єднуючим елементом служить образ Кобзаря, його творчість, що несе в собі закодоване буття нації.

*В тій пісні людям він співав
Про щастя, про добро, про волю,
Будив від сна, пророкував
Їм вищу і найкращу долю... [1, с. 161].*

Роль Пророка надає йому статус Надлюдини, таким чином в українців з’являється свій культовий образ, який виріс з романтичного героя. Цей аспект чітко прослідковується в контексті усіх трьох віршів.

*В той час лихий у хаті вбогій, темній
Світ засіяв і тихий, і благий,
З’явивсь “апостол правди і науки”
І вийшов він на довгий шлях тяжкий, довгий... [1, с. 175].*

*Пророчим словом і натхненним
Знов оживи свій бідний край
І, як колись, величну пісню,
Цілющу, світлу заспівай... [21, с. 3].*

Ліричне “Я” переконане, що без Шевченка, або такого, як він, духовного лідера, Україні не воскреснути. Остання присвята “Чи є де сонце, сміх рухливий?..” написана через інтервал у 18 років. Цей вірш став останньою оригінальною публікацією Галини Комарівни в періодичному виданні. Він переповнений песимістичним настроєм. Надія втрачена.

*Чи є надія ? Вітер тужить,
Над Україною летить –
Кругом розрада, ворожнеча,
Весь край в борні, в крові кипить... [21, с. 3].*

Поступово наростає розпач і мінорна нота залишається останньою поетичною крапкою у цій пісні. Ліричне “Я” в сум’ятті.

*Чи ще повернеться у радість
Година розпачу тяжка? [21, с. 3]*

Але це не тотальний розпач, в останньому запитанні жевріє надія. Причину такої ситуації ліричне “Я” вбачає у відсутності на той час справжніх борців, особистостей, які б несли відповідальність за теперішнє та майбутнє країни. Зразком такого борця для Галини Комарівни є Кобзар. Ліричне “Я” звертається до нього, припадаючи “до підніжжя святого, чистого хреста” [21, с. 3], який є символом жертвності, повного зречення себе задля спасіння ідентичності, унікальності, волі народу і свободи людини. Образ Кобзаря не є тією ніцшеанською надлюдиною, що стає над добром і злом та руйнує усталені цінності. Шевченко бунтує, але не проти істини, а проти несправедливості, національного гноблення, проти зла. Він хоче повернути суспільство і людей, які живуть в ньому, до справжніх духовних цінностей. Він бунтівник-захисник, “апостол правди і науки”, як називає його автор у вірші “Т. Шевченко: (В XL роковини його смерті): “Був час лихий, – в неволі не просвітній...”)”. У цій присвяті, написаній у 1901 році, ліричне “Я” звертається до померлого Кобзаря з подякою за життєвий і творчий подвиг. Пафос надії звучить яскраво, на відміну від останнього вірша.

Нехай тепер тобі розкажуть хвили,

.....
*Що ти для нас прекрасне ясне сонце,
Од котрого ми маємо життя,
Тепло і світ, а в дні тяжкі занадто –
У кращу долю віри почуття [1, с. 176].*

Духовна біографія Шевченка в цій поезії висвітлена в “конспективному” варіанті (для посвячених), кількома штрихами, але в ширшому контексті, який водночас є образом тих, для кого він жив і створив “чудо дивне” – оживив “свій бідний край”. Це образ збірний – образ української нації, пробудженої Пророком.

На перший погляд присвяти Галини Комарівни творені у тради-

ційній манері: класична віршована форма перехресного римування, розповідний елемент, що наближає до ліро-епічного жанру, притаманного романтизму, але образ Кобзаря – це герой уже нового неоромантичного гатунку. Він не втікає від світу, який дуже далекий від ідеалу, а змінює його своїм словом-зброєю. Поетеса застосовує елементи символізму та імпресіоністичну техніку зображення дійсності (це найбільше стосується присвяти “Чи є де сонце, сміх рухливий?. .).

Чи є де сонце, сміх рухливий?

Чи тільки хмари навісні?

Стогнання вітру і жаління

Його рвучкї та сумні? [21, с. 3]

Аналіз віршів Галини Комарівни доводить, що сецесія, як стиль перехідної доби кінця XIX – початку XX ст. в східноукраїнському варіанті, що можна трактувати як процес творення ранньомодерної поетики, має місце у творчості письменниці. Митці, що пізніше об’єдналися навколо часопису “Українська хата”, в якому друкувалась Г. Комарівна також, надавали перевагу фольклорному елементу, забарвлюючи сецесійний стиль своїх творів національним колоритом. Завдяки цьому модерні етичні пошуки стають логічним оновленням, а не різким відкиданням традиції, як це було у молодому музівців. У вірші “Чи є де сонце, сміх рухливий?” (1919р.) відчувається стан розгубленості та передчуття кінецьсвіття, розпачу. Але попри всі катаклізми, що утворюють хаос, присутній життєстверджуючий пафос надії, що також є ознакою сецесійного стилю.

Постать Шевченка у житті, й у творчості Галини Комарівни займає вагоме місце. Світогляд поетеси формується під впливом оточення, об’єднавчим елементом якого є шевченкове слово та його ідеї. “Книга, література, творчість Шевченка – перед усім цим у родині Комарових благоговіли, – пише у своїй статті О. Дун” [2, с. 91]. Присвяти Галини Комарівни Кобзарю, зокрема “Т. Шевченко: (В XXXIX роковини його смерті): (“Не на шовкових пелюшках...”)”, найчастіше передруковувались в збірниках та альманахах, жодне українське свято в пам’ять Кобзарю, не обходилося без декламування цих віршів. Рядки з них слугували епіграфами, поетичним ілюструванням розповідей про Шевченка. Образ його був близьким поетесі, як зразковий борець, Пророк, “апостол правди і науки”, духовний провідник української нації.

Література:

1. Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів / [зб. з прим. М. Комарова]. – Репринт. відтворення з вид. : О., 1912. – О. : Друк., 2001. – 324 с.
2. Дун О. З. Галина Комарова / О. З. Дун // Прапор. – Х., 1969. – № 6. – С. 91–94. – (Розвідки й публікації).
3. Зленко Г. Гніздо Комарових / Григорій Зленко // Пошук для прийдешнього. – Одеса, 2009. – С. 194–217.
4. Комарівна Галина. Т. Шевченко: (В XXXIX роковини його смерти): (“Не на шовкових пелюшках...”) / Галина Комарівна (Комарова) // Літературно-науковий вісник. – Л., 1900. – Т. 10, Ч. II. – С. 17.
5. Комарова Галина. Шевченко: (В XXXIX роковини його смерти): (“Не на шовкових пелюшках...”) / Галина Комарова // Письмо з “Провсіти”. – Л., 1908. – 10 берез., ч. 5. – С. 1.
6. Комарова Галина. Шевченко: (В XXXIX роковини його смерти): (“Не на шовкових пелюшках...”) / Галина Комарова // Розвага : укр. декламатор : [арт. зб. поезій, оповідань в прозі, монологів, жартів і гуморесок найвидат. укр. поетів і письменників / улож. О. Коваленко]. – К. : Друк. С. В. Кульженка, 1905. – С. 34–35.
7. Комарова Галина. Шевченко: (В XXXIX роковини його смерти): (“Не на шовкових пелюшках...”) / Галина Комарова // Рідні струни : [зб. віршів]. – К. : Час ; Друк. 1-ї Київ. артілі друк. справи, 1908. – С. 26–27.
8. Комарова Галина. Шевченко: (В XXXIX роковини його смерти): (“Не на шовкових пелюшках...”) / Галина Комарова // На вічну пам’ять Тарасові Шевченкові : [Поет. антологія / зібрав і видав В. Супрунівський]. – Золочів : Друк. Й. Ландесберга, 1910. – С. 120–121.
9. Комарова Галина. Шевченко: (В XXXIX роковини його смерти): (“Не на шовкових пелюшках...”) / Галина Комарова // Хто такий Тарас Шевченко / [розказав Г. Коваленко-Коломацький (Гр. Гетьманець) ; передрук вид. 1913 р. з додатком... вірша Г. Комарівни...]. – К. : Друк. 2-ї артілі, 1914. – С. [2].
10. Комарова Галина. Шевченко: (В XXXIX роковини його смерти): (“Не на шовкових пелюшках...”) / Галина Комарова // Хто такий Тарас Шевченко / [розказав Г. Коваленко-Коломацький (Гр. Гетьманець)]. – 3-є вид., доп. – [К. : Вид-во “Укр. школа”, 1918]. – С. [2].
11. Комарова Галина. Шевченко: (В XXXIX роковини його смерти): (“Не на шовкових пелюшках...”) / Галина Комарова // Вінок Т. Г. Шевченкові, славному Кобзареві України. – Павлоград : Друк. М. Ліфшиця, [1917]. – С. 20.
12. Комарова Галина. Шевченко: (В XXXIX роковини його смерти): (“Не на шовкових пелюшках...”) / Галина Комарова // До Тарасових

роковин : [зб. віршів, присвяч. пам’яті Т. Шевченка / упоряд. В. Чердниченко]. – Полтава : Друк. Спілки споживч. т-в, 1919. – С. 41–42.

13. Комарова Галина. Шевченко: (В XXXIX роковини його смерти): (“Не на шовкових пелюшках...”) / Галина Комарова // Дзвінок з минулого : [вірші, оповідання, казки, байки, загадки, приповідки / упоряд. В. І. Лучук]. – К. : Веселка, 1991. – С. 29–30.

14. Комарова Галина. Починок : [пісні, думи та мрії (1900–1904)]. – Одеса : Тип. Є. І. Фесенка, 1905. – 71 с. – Дозволено цензурою : Одеса, 22 груд. 1904 р.

15. Комарова Галина. Т. Шевченко: (В XL роковини його смерти): (“Був час лихий, – в неволі непросвітній...”) / Галина Комарова // Українська муза : [поет. антол. од початку до наших днів / під ред. О. Коваленка]. – К. : Друк. П. Барського, 1908. – Ствп. 990.

16. Комарова Галина. Т. Шевченко: (В XL роковини його смерти): (“Був час лихий, – в неволі непросвітній...”) / Галина Комарова // На вічну пам’ять тарасові Шевченкові : [поет. антологія / зібрав і видав В. Супранівський]. – Золочів : Друк. Й. Ландесберга, 1910. – С. 122.

17. Комарова Галина. Т. Шевченко: (В XL роковини його смерти): (“Був час лихий, – в неволі непросвітній...”) / Галина Комарова // Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів / [зб. з прим. М. Комарова]. – О. : Друк. “Юж.-Рус. о-ва печат. дела”, 1912. – С. 175–176.

18. Комарова Галина. Т. Шевченко: (В XL роковини його смерти): (“Був час лихий, – в неволі непросвітній...”) / Галина Комарова // До Тарасових роковин : [зб. віршів, присвяч. пам’яті Т. Шевченка / упоряд. В. Чердниченко]. – Полтава : Друк. Спілки споживч. т-в, 1919. – С. 45–46.

19. Комарова Галина. Т. Шевченко: (В XL роковини його смерти): (“Був час лихий, – в неволі непросвітній...”) / Галина Комарова // Тридцять українських поетес : антологія / [упоряд. Л. Міщенко]. – К. : Рад. письм., 1968. – С. 177–178.

20. Комарова Галина. Т. Шевченкові: (В XXXIX роковини його смерти): (“Не на шовкових пелюшках...”) / Галина Комарова // Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів / [зб. з прим. М. Комарова]. – О. : Друк. “Юж.-Рус. о-ва печат. дела”, 1912. – С. 161–162.

21. Комарова Галина. Чи є де сонце, сміх рухливий?.. / Галина Комарова // Нові шляхи. – О., 1919. – 11 (26) берез. – № 2. – С. 3. – Після тексту: 5 березня 1919 р.

22. Комарова Галина. Шевченко: (В XXXIX роковини його смерти): (“Не на шовкових пелюшках...”) / Галина Комарова // Досвітні огні : [зб. поезій й прози до читання й декламації / упоряд. Б. Грінченко].

– Вид. 2-е Є. Череповського, перероб. і значно доп.]. – К. : Друк. І. І. Чоколова, 1908. – С. 125–126.

23. Кримський А. Ю. Михайло Комаров / А. Ю. Кримський // Твори в п'яти томах. – Т. 2: Художня проза, літературознавство і критика. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 591–604.

24. Купрата Н. Теченіє скончах, віру соблюдох / Надія Купрата // Історико-філологічний журнал. – Одеса, 2009. – Вип. 5. – С. 313–323.

25. Олена Пчілка. Бібліографія / Олена Пчілка // Рідний край. – 1906. – № 8. – С. 24.

26. Яцюк В. М. Шевченківська листівка як пам'ятка історії та культури, 1890–1940 / В. М. Яцюк. – К. : Криниця, 2004. – 488 с. – (Тексти укр., англ.).